

Prudențiu – (re)scriitor al canonului clasic

Prudentius – (Re)writer of the Classical Literary Canon

MIHAI BALTAG

Cercetător independent

mibaibaltagiasi@gmail.com

Cuvinte-cheie

poezie; intertextualitate; finalitate; spiritualitate; artă poetică.

Keywords

Christian hymns; psalms; Classical Antiquity; ars poetica; intertextuality.

Lirica religioasă de expresie latină are un debut tardiv (a doua jumătate a secolului IV) în raport cu restul literaturii patristice. Această întârziere este „recuperată” rapid și spectaculos, prin condeiele unor scriitori de excepție, precum Ambrozie al Mediolanului ori poetul Prudențiu. În studiul nostru, observăm câteva fragmente din scrierile lui Prudențiu care indică un efort creator pentru a înzestra Biserica începuturilor cu o operă consistentă care să poată sta alături de lucrările consacrate ale Antichității clasice păgâne. Pasajele avute în vedere creionează elemente de artă poetică, o reflecție asupra scrisului propriu și asupra finalităților acestuia; Prudențiu își rodește talentul poetic și abilitățile culturale de excepție pentru a crea o operă valoroasă și fascinantă care și astăzi oferă cercetătorului posibilități nebanuite de interpretare.

The Christian poetry of the Late Roman Empire has a rather delayed start when compared to the bulk of the other patristic writings. However, these tardy beginnings are spectacularly recovered during the second half of the 4th century through the significant contributions of learned authors such as Ambrose of Mediolanum and Prudentius. Our present study dwells on a few poetic fragments of Prudentius's works in which the Spaniard writer deals with the problem of writing itself. When read attentively, these fragments reveal that the writer is aware of the novelty of his Christian poetry within the context of a monumental pagan culture. An admirer of the achievements of the Roman-Greek world, Prudentius does not proceed to a complete rebuttal of the classical writers. Instead, he makes good use of the cultural thesaurus of the Antiquity to create a worthy and original corpus of poetic writings.

Caracterul tardiv al avântului cultural roman este un loc comun, dar și motiv de ironie (fină ori mai directă), întrucât a stat mai tot timpul în umbra prestigioasă a elenismului. Primul versificator de limbă latină, Livius Andronicus (cel care, printre altele, echivalează *Odyseea* lui Homer în metru latin) era prizonier de război grec din Tarent, capturat în timpul celui de-al doilea război punic, în secolul III î. Hr. Astfel, literatura romanilor stă încă de la început sub semnul rescrierii unor opere consacrate. Această situație a *incipit*-ului poeziei ilustrează din plin cunoscuta descriere horațiană: *Graecia capta ferum victorem cepit* (*Epist.*, II, 1, 156). În ciuda faptului că literele și gândirea romană își câștigă treptat un loc de vârf, clivajul lingvistic se

menține mereu, până la sfârșitul Imperiului continuând și în Evul Medieval timpuriu; amintim aici spre exemplificare situația grăitoare a împăratului Iulian Apostatul (361-363), care comunica în greacă, stăpânind doar o latină precară.

Un ecart de timp similar intervine și în cazul poeziei creștine de expresie latină. Lăsând la o parte tentativele pitorești ale lui Commodianus (sec. III) și Juvencus (care versifică Evangheliile, în prima jumătate a secolului IV), imnologia creștină latină începe (cu un admirabil avânt) de abia în a doua jumătate a secolului IV. Consemnăm aici în trecere contribuția decisivă a lui Ambrozio al Mediolanului, cel care consacră pentru totdeauna prozodia specifică imnului creștin; cu aproximativ două decenii înainte, episcopul Ilarie de Pictavium (autor care nu se distinge ca versificator) este primul care scrie imnuri religioase, cel puțin potrivit stadiului actual al cercetării. Tot aici trebuie să menționăm și o a treia sursă majoră a sub-genului, pe Prudențiu, originar din nordul Hispaniei romane, autor care redactează o elegantă culegere de imnuri creștine, intitulată *Liber Cathemerinon*, o reușită a liricii latine a tuturor timpurilor. Opera lui Prudențiu are o cronologie incertă, fiind dataată aproximativ în jurul anului 400 A. D., cel mai probabil la scurt timp după activitatea lui Ambrozio și această operă duce la desăvârșire lucrarea inițiată de Ilarie de Pictavium și de episcopul Mediolanului.

Întârzierea aceasta considerabilă este de înțeles atunci când privim la cele două cauze majore: existența unei surse biblice preexistente (psalmii lui David) și reticența generală a Bisericii față de poezia clasică antică (privită drept depozitarul prin excelență al tezaurului mitologic păgân greco-roman). Psalmii vetero-testamentari sunt atestați de timpuriu drept parte a programului liturgic ori a devoțiunii particulare (vezi în Tertulian *Apolog.* II, 9; XXXIX, 18, *Ad uxorem* II, 8, *De Anima*, IX, 4). Fără îndoială că aceștia fac trecerea de la tradiția liturgică a cultului mozaic spre proto-liturgia primilor creștini. Ansamblul celor 150 de psalmi atribuiți lui David este preluat (și probabil îmbogățit cu creații proprii de-ale emulilor) în viața activă a Bisericii încă de la începuturi. Locul privilegiat al psalmilor trebuie înțeles și în virtutea rolului aparte pe care-l aveau în viața creștinilor practicanți, acela de sursă profetică prin excelență pentru istoria sacră a vieții lui Hristos – fapt anunțat încă din Evanghelie: „... trebuie să se împlinească toate cele scrise despre Mine în Legea lui Moise, în prooroci și în psalmi” (*Luca* 24, 44). Tertulian folosește aceleași argumente, în *De carne Christi*, când combate influențele gnostice afirmând că psalmii „noștri” sunt *sanctissimi et receptissimi prophetae David. Ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus* („... ai foarte cunoscutului și preasfântului profet David. El L-a cântat în Biserica noastră pe Hristos, căci Hristos S-a profețit pe Sine prin vocea aceluia”, *De carne Christi* XX, 3). O asemenea lectură profetică și hristică arată încă o dată prezența importantă a liricii vetero-testamentare davidice în cotidianul liturgic, comun ori privat, al primelor generații de creștini. Iar menționarea din cunoscuta epistolă a lui Plinius cel Tânăr face trimitere tocmai la această realitate foarte timpurie (respectiva scrisoare fiind redactată pe la 112 A. D.): *essent soliti stato die ante lucem convenire carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem* („au drept obicei să se întâlnească înainte de răsăritul soarelui și să cante răspunzându-și unii altora un imn lui Hristos ca unui zeu” Plinius, *Epist.* X, 96, 7). Cu privire de neinițiat, Plinius cel Tânăr descrie aici, în scrisoarea către împăratul Traian, cântarea de tip antifonic, fără să fie limpede dacă este vorba de psalmi ori de creații proprii ori de ambele tipuri de texte (J. Fontaine, 1980, *passim* 132-133).

La acestea se adaugă, așa cum am mai arătat și circumspecția generală a creștinilor în legătură cu arta poeziei la scriitorii păgâni. Scrierea și scandările din epopeile fundamentale reprezentau material de bază pentru școlarul din clasele primare, material de pe care deprindea

(până la o vârstă înaintată) scrisul și cititul. Emblematică este lamentarea lui Augustin, din cartea întâi din *Confesiunile* sale în care regretă tristețea și lacrimile pe care le vărsa ca elev pentru nenorocirile amoroase artificiale ale Didonei. De altfel, vocația de dascăl în școlile greco-romane era dintre cele mai puțin dezirabile; Tertulian o interzicea, fără a opri totuși frecventarea școlilor păgâne de către elevii creștini. (Tertulian, în *De idolatria*, X-XXX, *apud* Marrou, 1997: 141)

Având în vedere așadar toate aceste considerații, devin mai clare motivațiile pentru care lirica liturgică întârzie să apară în orizontul cultural al Imperiului greco-roman. De altfel, creația patristică în general atinge în contextul secolului IV o amploare nemaîntâlnită, atunci când noile realități culturale și politice se schimbă semnificativ, determinându-i pe scriitorii cultivați ai Bisericii să intre în dialog cu moștenirea monumentală a Antichității. În acest cadru complex apare opera lui Prudențiu, cel care perfecționează imnul creștin în *Catbemerinon* – o colecție de douăsprezece piese lirice creștine, dedicate sărbătorilor de peste an ori diferitelor momente ale parcursului cotidian, valorificate liturgic; într-un limbaj simplu, sobru și elegant, poetul evocă figuri și episoade biblice puse în legătură cu tema fiecărui poem. Calitatea de excepție a liricii prudențiene a fost recunoscută și din punct de vedere canonic, de către Biserica Romano-Catolică, versuri din *Catbemerinon* fiind incluse în ritualul slujbelor apusene (Prudențiu este singurul autor laic a cărui operă se bucură de un asemenea tratament). În prezenta lucrare avem în vedere câteva fragmente de text de-ale autorului hispan în care este pusă în lumină intenția lui de a reevalua, rescriind uneori, moștenirea culturală impresionantă a lumii antice.

O asemenea poziționare este de înțeles în cadrul secolului IV (în perioada *post Edictum Mediolanense*), când Imperiul Roman devine treptat unul creștin. Familia imperială constantiniană se convertește, fiind urmată (fie din convingere, fie din interes) de elita aristocratică a provinciei Italia și a restului regiunilor; pe parcursul câtorva decenii, raportul demografic, dar și cel de putere dintre păgâni și creștini se schimbă în favoarea celor din urmă. Acum episcopii cultivați și scriitorii bisericești nu mai au atât de multă nevoie de avântul apologetic al generațiilor anterioare, pentru că nu se mai adresează unui public ostil (și uneori chiar persecutor) care să dețină o putere semnificativă. Scrierile poetului nostru corespund acestui *frame* cultural complex și baroc al epocii, iar caracterul lor apologetic este mai mult unul conciliator, care năzuiește mai degrabă spre o validare valorică și creatoare, decât către una juridică și argumentativă.

Concluzia unanimă a cercetătorilor clasiști (J. Fontaine, W. Ludwig, E. Cizek) reliefează un caracter programatic și arhitectural al operei prudențiene: poetul elaborează un echivalent creștin al poeziei antice consacrate. Acest tezaur clasic este admirat evident, cu toate că asemenea admirație nu este mărturisită *expressis verbis*. Mai apropiat în spirit de Augustin decât de abrazivul Tertulian, Prudențiu privește spre piscurile creației păgâne prin lentila unui spirit irenic, care caută (și reușește) nu doar să imite creator, ci și să continue tradiția reprezentată de scriitorii pe care îi prețuiește. Iar din acest punct de vedere, poetul nostru se încadrează cu ușurință în rândul autorilor creștini care încearcă să integreze moștenirea spirituală a noii religii celei a Antichității păgâne.

Însă această poziționare conștientă a poetului înseamnă și o reconsiderare vizibilă a artei scrisului. Noua direcție poetică (dar și patristică) înseamnă o soluție de continuitate în raport cu scriitorii anteriori, însă nu propune o continuitate neîntreruptă. Poetul alcătuiește deliberat „cântare nouă”, asemeni unui psalmist, ecou peste veacuri al regelui și poetului David: „Cântați Domnului cântare nouă...” (*Psalmi*, 95, 1). Parcurgând scrierile poetice ale lui Prudențiu, disipate în text, întâlnim *passim* versuri care vădesc caracterul intenționat al acestei opere originale care

rămâne fidelă schimbând. În acest context vom schița câteva observații pe marginea acelor fragmente prudentiene care sunt semnificative pentru subiectul tratat.

O primă intervenție de felul acesta, autoreflexivă, este chiar cea din începutul prologului *Psychomachiei*, poem epopeic și alegoric, cel mai cunoscut și mai frecventat text al autorului. În buna tradiție a textelor epice, și *Psychomachia* începe cu invocația către divinitate (*O, Christe... Psychomachia*, 1), însă aici nu este invocată muza ori zeița, ci Hristos. Dacă înainte poetul cerea asistența Parnasului ori a Olimpului pentru a cânta în versuri faptele protagonistului, aici este chemat Hristos (*bone Ductor*, în *Psychomachia*, 11) drept comandant și călăuză în lupta cu păcatul – schimbarea de paradigmă este grăitoare. Această substituție este ilustrativă pentru teza noastră când facem comparația cu textele epopeilor consacrate. În epopeea clasică, pe care o emulează Prudențiu, prologul are un loc privilegiat, în care se creiona profilul eroului exemplar; aici era esențializat *in nuce* întregul parcurs epic ulterior. Iar în *Psychomachia* poetul rămâne fidel și acestui model – deși poemul este o epopee alegorică (unde virtuțile creștine și viciile sunt personificate drept antagoniști pe câmpul de luptă), protagonistul real este sufletul uman (fapt pe care îl anunță și titlul redactat în grecește și care s-ar putea traduce prin „lupta sufletului” – ψυχης μάχη).

Pentru filologul clasicist însă, stadiul actual al cercetării relevă și alte valori ale invocării de *incipit* a epopeii prudentiene; mai precis, clasicistul identifică aici un centon¹ virgilian preluat aproape identic din cartea a VI-a din *Eneida*. Redăm în continuare „peticirea” cu stih virgilian: *O, Christe, graves hominum semper miserate labores* („O, Christoase, Cel Ce întotdeauna ai milă de grelele necazuri ale oamenilor”, *Psychomachia*, 1), rescriind cu aproape aceleași cuvinte invocarea rostită de Aeneas în momentul întâlnirii cu Sybilla din Cumae: *Phoebae, gravis Troiae semper miserate labores* („Phoebus / Apollo, cel ce întotdeauna ai milă de grelele necazuri ale troienilor”, *Eneida*, VI, 56). Centonarea aceasta este importantă și pentru că este o trimitere intertextuală care reia o secvență hotărâtoare din parcursul eroului troian – cartea a VI-a, corespunzătoare părții mediane din *Eneida* conține momentul unei teofanii decisive, care îl va ajuta pe erou „să dea sens parcursului trecut, dar mai ales celui viitor” (Baltag, 2020: 104). Acum lui Aeneas i se relevă cu claritate sensul destinului său; rătăcirile troienilor încetează, iar expediția lor capătă rost și fermitate. Acesta este pasajul pivotal al întregii epopei, cu care era fără îndoială familiarizat orice retor, ba chiar orice școlar al vremii. Pentru o hermeneutică adecvată este așadar necesar, în cazul acestei citări a lui Vergilius, să înțelegem și locul centonului în economia întregului text – în cel original, din care se preia, dar și în textul de destinație, în care este inserat. Alegerea și plasarea unor inserții din autorii clasici (cel mai frecventat fiind Vergilius, desigur) nu era fortuită, ci deseori, la un autor de talia lui Prudențiu, cel puțin, era plasată în centrul unui nod complex de semnificații pentru a cărui interpretare hermeneutic era nevoie de instrumentele clasicistului.

După aceste observații, nu mai surprind versurile din *Apotheosis: torquetur Apollo / nomine percussus Christi, nec fulmina Verbi / ferre potest; agitant miserum tot verbera linguae, / quot laudata Dei resonant miracula Christi* („Apollo se răsuște lovit de numele lui Hristos și nu poate să suporte fulgerul Cuvântului; limba biciuitoare îl chinuie amaric ori de câte ori faptele minunate ale lui Hristos Dumnezeu sunt cântate.”, în Prudențiu, *Apotheosis*, 402-405). Întrucât în primul vers al *Psychomachiei*, discutat anterior, se recurge de fapt la o simplă substituție a numelor (ambele în vocativ): *Christe* în loc de *Phoebae*, putem considera că pasajul din *Apotheosis* are funcția unei

¹ Centonarea era practica literară a preluării unor versuri ori fragmente de versuri din operele scriitorilor consacrați; vine de la latinescul *cento*, *centonis*, care înseamnă „petec”, și este ceva specific literaturii din perioada târzie a Imperiului Roman.

trimiteri la *incipit*-ul prologului (o variantă de intertextualitate internă). O astfel de înlocuire este semnificativă hermeneutic, semnând de la început intenția de rescriere a textului epopeic, unde în mod tradițional versurile de deschidere conțin *in nuce* întregul poem. În epopeea prudentiană, rolul protagonistului exemplar este preluat de către sufletul uman aflat în luptă cu patimile care îl stârnesc: *Novimus ancipites nebuloso in pectore sensus / sudare alternis conflictibus... Fervent bella horrida, fervent / ossibus inclusa, fremit et discordibus armis* („Știm că în inima noastră înnegurată gândurile contrare se luptă cu rândul... Războaie îngrozitoare se dezlănțuie înăuntrul membrilor noastre; natura omenească, având îndoită alcătuire, freamătă de lupta oștirilor dușmane”, *Psychomachia*, 893-894..., 902-903). Iar rolul zeiței este preluat de către Hristos, Căruia I se cere asistență în conflictul dihotomic interior al creștinului: *Dissere, Rex noster, quo milite pellere culpas / mens armata queat nostri de pectoris antro... Nec enim, bone Ductor, / magnarum virtutum inopes nervisque carentes / Christicolos vitiis populantibus exposuisti*. („Spune-ne, Rege al nostru, cu care ostași sufletul înarmat poate gonii păcatele din adâncul inimii... Într-adevăr, bunule Comandant, nu i-ai lăsat pe creștini lipsiți de apărare în fața vicilor pustiitoare, fără putere și fără marile virtuți”, *Psychomachia*, 5-6, 11-13). Asemenea echivalentelor sale clasice, prologul anunță conținutul viitor, care acum este unul didacticist, organizat pe coordonatele spiritualității creștine: *Vincendi praesens ratio est, si comminus ipsas / Virtutum facies et conculantia contra / Viribus infestis liceat portenta notare*. („Este limpede cum vom obține victoria, de vom putea vedea cum virtuțile însele duc lupta îndeaproape cu monștrii care le sunt dușmani îndârjiți”, *Psychomachia*, 18-20).

Într-un asemenea context, lectura fragmentului amintit din *Apotheosis* (*torquetur Apollo... Apotheosis*, 402) se întregeste. Legătura dintre cele două texte este observată dintr-o perspectivă hermeneutică diferită atunci când luăm în discuție rolul privilegiat al lui Apollo / Phoebus, zeu-solar, cel mai elen dintre toți „locuitorii” panteonului. Remarca lui Prudențiu pare să ia caracterul unei veritabile replici date sincretismului păgân. De asemenea, în mentalitatea cosmopolită a romanilor din perioada de asfințit a Imperiului, Apollo avea și un pronunțat caracter universal. În *Saturnalia* (veritabil *Weltanschauung* al lumii antice romane târzii), Macrobius, prin vocea lui Praetextatus, acreditează concepția potrivit căreia toate zeitățile sunt emanații ale soarelui, deci au o natură solară; iar Aeneas este investit, folosind argumente filologice, cu calitatea de *pontifex maximus* (Macrobius, *Saturnalia*, I, XVII, 2; III, II, 16-17). Dacă la toate acestea mai adăugăm și faptul că Apollo era zeul poeziei, atunci percepem în adevărata lui amploare caracterul radical pe care îl are, la poetul nostru, dislocarea lui Phoebus, zeu-soare. Este unul din motivele pentru care investim practica centonării la Prudențiu cu valoarea unui vehicul de intertextualitate (Baltag, 2020: 106). Poetul procedează în plan simbolic la o asemenea înlocuire pentru că arta scrisului în sine capătă alte valori la acesta, inspirate de spiritualitatea iudeo-creștină a noii religii. Dintre toate scrierile prudentiene, poemul epopeic *Psychomachia* are cel mai pronunțat caracter pedagogic. De aceea, nu este surprinzător că în acest text, mai mult decât în oricare altă scriere, abundă centoanele virgiliene, cercetarea considerându-l „a Christian Aeneid” (Mahoney, 1934: 76). Mai observăm, referitor la pasajul din *Apotheosis*, că aici e consemnată și cea mai radicală poziționare de-a poetului, unde poezia păgână a celor vechi pare să fie respinsă *in corpore*; o asemenea poziționare este totuși ceva atipic și nu reprezintă fidel spiritul prudentian.

Cititorul modern nu mai poate sesiza astăzi impactul revoluționar al unei asemenea concepții estetice. Pentru lectorul zilelor noastre, întreprinderea realizată prin intermediul *Psychomachiei* poate părea doar un experiment literar, ba chiar o bizarerie livrescă. Dar poetul deschide astfel un drum nebănuit până atunci, întrucât la cei vechi nu exista conflictul interior

ca temă literară. Or, la poetul hispan personajul este tocmai sufletul omenesc (al creștinului) disputat de tendințe adverse; *mutatis mutandis*, poetul reia întreprinderea filozofică și spirituală a lui Augustin din *Confesiuni*. Problematizând astfel, Prudențiu anticipează într-un mod vizionar polifonia literară a epocii moderne. Această temă literară a bătăliei sufletești va continua ilustru în literatura universală sub condeiul unui Cervantes, Thomas Mann ori F.M. Dostoievski (Baltag, 2020: 57). Parțial, aici găsim explicația pentru popularitatea medievală ulterioară a epopeii alegorice *Psychomachia*². De altfel, caracterul modern de anticipare al operei prudențiene este un subiect generos care merită tratat mult mai pe larg decât o pot face paginile studiului nostru prezent.

O altă lucrare pe care o avem în vedere atunci când urmărim reflecțiile autorului asupra propriului scris este prefața sa autobiografică, intitulată chiar *Praefatio*, scrisă în anul 405. Acesta este un scurt text – patruzeci și cinci de versuri structurate într-un terțet original (un stih gliconic, apoi un asclepiad minor, urmat de un asclepiad major; Lavarenne, 1972: 1) – care pare alcătuit pentru a sta în deschiderea unei ediții probabil complete (Fontaine, 1980: 142; Coman, 1999: 172). În cazul acestei prefețe-poem, caracterul autobiografic nu este foarte pregnant, ci mai degrabă aparent; poetul mai degrabă meditează asupra creației sale în contextul propriei existențe. Caracterul de artă poetică este aici cel mai consistent și cel mai manifest.

În *Praefatio* există desigur trimiteri spre propriul parcurs academic și de funcționar imperial, însă acestea sunt foarte discrete și voalate: *mox docuit toga / infectum vitiiis falsa loqui, non sine crimine. / Tum lasciva proteruitas / et luxus petulens (heu pudet ac piget!) / foedavit iuvenem* („apoi toga pătată de patimi m-a deprins a rosti cele neadevărate, iar aceasta nu fără de vreo vină³. Apoi, nerușinarea dezvățată, destrăbălarea obraznică (ce rușine, ce regretele!) / mi-au întinat tinerețea”, *Praefatio*, 8-12). Ajuns acum în pragul senectuții, Prudențiu își contemplă viața cu o înțeleaptă melancolie, amintind de tonurile *Ecclesiastului*. Scrisul este privit și valorificat de el în raport cu momentul acesta de bilanț: *Dicendum mihi: „Quisquis es, / mundum, quem coluit, mens tua perdidit; / non sunt illa Dei, quae studuit, cuius habebis.”* („Vremea este să-mi spun: Oricine ești, sufletul tău a pierdut lumea aceasta, în care te-ai străduit; acelea pe care le-ai dorit nu sunt ale Domnului la Care te vei duce.”, *Praefatio*, 31-33). Iar dacă faptele cele bune lipsesc, atunci meșteșugul de versificator și amplexarea culturală a spiritului său poetic trebuie adus în lumina credinței drept ofrandă: *Atqui fine sub ultimo / peccatrix anima stultitiam exuat; / saltem voce Deum concelebre, si meritis nequit.* („Și atunci, până când sufletul păcătos își leapădă negliobia la hotarul de sfârșit al vieții, să Îl slăvească pe Dumnezeu prin cântec, dacă faptele bune îi lipsesc.”, *Praefatio*, 34-36).

În studiul său *La poète latin chrétien nouveau psalmiste*, J. Fontaine dovedește cu ample argumente filologice paralela pertinentă dintre primii imnografi creștini (printre care și Prudențiu) și psalmist. Prudențiu reia cu adevărat gestul lui David: „Să se îndrepteze rugăciunea mea, ca tămâia înaintea Ta; ridicarea mâinilor mele, jertfă de seară”. (*Psalmi*, 140, 2) Gestul cultural și creator al poetului aproape că este asimilat unei asceze, este felul lui de a fi părtaș la misterul divin al creației. În prefața scriitorul își trece pe în revistă propria operă având acum viziunea celui convertit: *Hymnis continuet dies, / nec nox ulla vacet, quin Dominum canat; / pugnet contra hereses, catholicam discutat fidem;* („Ziua imnele să răsune fără de încetare și nici o noapte să nu treacă fără a-I cânta Domnului; cu ereziile să se bată, iar credința cea adevărată să o

² *Psychomachia* este una dintre sursele artei dramatice din Evul Mediu european.

³ Aici *falsa* poate fi o trimitere la caracterul ficțional al scrierilor frecventate în perioada studiilor - un reproș adresat în mod curent de către creștini sistemului de învățământ antic; iar *crimine* este o acuză discretă îndreptată spre moralitatea incertă a persuasiunii propusă de arta retorică, o temă veche la antici, temă care precedă apariția creștinismului.

rostească?” *Praefatio*, 37-39). Calitatea de „nou psalmist” este semnalată și în sfârșitul *Psychomachiei* atunci când armata virtuților sufletești învingătoare se retrage în castru intonând psalmi: *Sic expugnata vitiorum gente resultant / mystica dulcimodis virtutum carmina psalmis.* („Astfel, după ce armia patimilor a fost alungată, se aud cântecele mistice pe care virtuțile le psalmodiază melodios”, *Psychomachia*, 724-725). În ultimul episod al războiului sufleteș, victoria este marcată în același fel în care poetul alege să își valorifice creator propria existență.

Deși *Praefatio* are un consistent conținut creștin și biografic (dar nu hagiografic), Prudențiu tratează acest text sintetic ca o uvertură la întreaga sa operă. Aici se anunță, indirect și delicat, ansamblul întregului construct creator prudențian. Poetul păstrează eșafodajul prozodic și stilistic, însă în cărțile sale rescrie conținutul textului clasic. Iar toate acestea, fecundate de încărcătura noii spiritualități, dar și de geniul poetic, ating rezultate remarcabile pe care, fără teama de a exagera, le observăm la temelia culturii europene de astăzi.

Un ultim fragment la care facem referire aici este cel din imnul al treilea din *Cathemerinon*, un imn de mulțumire și de slavă înainte de masă. Textul se deschide cu o invocatie către Dumnezeu-proniatorul, de fapt un fel de rugăciune creștină structurată după metrica poeziei clasice. Aici își face loc printre altele, o strofă cel puțin surprinzătoare: *Sperne, Camena, leves hederas / cingere tempora quis solita es, / sartaque mystica dactylico / texere docta liga strophio / laude Dei redimita comas!* („Disprețuiește, muză, iedera ușoară cu care obișnuiai să îți încingi tâmpile; și plină de învățătură să urzești ghirlande mistice, strânge-ți pletele cu legătura dactilică, împodobește-ți fruntea cu laude aduse Domnului”, *Cathemerinon*, III, 26-30). Un asemenea cvintet se singularizează în lumina celor observate până aici. Preocuparea pentru o reorientare conștientă a scriiturii vine să lămurească originalitatea operii. Camuflată sub diverse forme, interogația poetului asupra artei sale este o prezență constantă. Această originalitate nu este doar o consecință a unei epoci baroce; la canoanele clasice ale creației el mai adaugă și dezideratele convingerilor sale intime. Prudențiu își supune efervescenta creatoare unei normativități foarte exigente, reușind să scrie astfel cea mai valoroasă operă poetică din perioada de sfârșit a Imperiului Roman.

Iar în privința fragmentului din *Cathemerinon*, mai observăm doar că nu muza (*Camena*) este concediată, ci iedera ușoară (*leves hederas*), unul din simbolurile asociate poeziei păgâne. Iar alegerea verbului *texere* de către autor poate fi văzută în legătură cu caracterul arhitectural al întregului corpus de scrieri; legătura dactilică (*dactylico strophio*) este folosită să stăvilească șuvoiul pletelor și investită mistic. Pasajul poate fi privit ca un dialog discret cu contemporanul Ieronim, exigentul filolog care se întreba într-una dintre epistole: *Quid facit Horatius psalterio? Cum Euangelio Maro? Cum apostolo Cicero?* („Ce are de-a face Horatius cu psalteriul? Vergilius cu Evanghelia? Apostolul cu Cicero?”, în *Epist.* XX, 29, 7). Prudențiu lasă o operă poetică a cărei valoare poate sta alături de marile creații ale clasicismului greco-roman. Iar disipate în textele sale există elemente de artă poetică, indicii ale interogației proprii pe care o face asupra scrisului și ale caracterului deliberat al trăsăturilor (aparent) insolite din textele sale.

BIBLIOGRAFIE:

PRUDENCE (1972). *Oeuvres*, tome 1-3. Paris: Société d'édition „Les Belles Lettres”.

BALTAG, Mihai (2020). *Elemente de baroc în Psychomachia lui Prudentius*. Timișoara: Editura Universității de Vest.

CIZEK, Eugen (2002). *Istoria literaturii latine*, vol. II. București: Editura Corint.

COMAN, Ioan G. (1999). *Patrologie*. Editura Sfânta Mănăstire Dervent.

FONTAINE, Jacques (1980). La poète latin chrétien nouveau psalmiste. In *Études sur la poésie latine tardive d'Ausone à Prudence*, Paris: Société d'Édition Les Belles Lettres.

GOSSEREZ, Laurence (2003). La Psychomachie, poème baroque? Esthétique et allégories. In *L'Information littéraire* 1, 33-42.

MAHONEY, Albertus (1934). *Vergil in the Works of Prudentius*. Washington, D.C.: The Catholic University of America.

MARROU, Henri-Irénée (1997). *Istoria educației în Antichitate*, vol. II. Traducere de Stella Petecel. București: Editura Meridiane.

MATTHEWS, John F. (1975). *Western Aristocracies and Imperial Court. A.D. 364-425*. Oxford: Clarendon Press.

SMITH, Macklin (1976). *Prudentius' Psychomachia. A Reexamination*. New Jersey: Princeton.